

KORXONA IQTISODIY SALOHİYATINI STATISTIK BAHOLASHNING TADQIQ ETISH USHLUBLARI

Jalolov Ilhomjon Isomiddinovich

Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti doktoranti

MAQOLA HAQIDA

ANNOTATSIYA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil

Jurnal soni: 13

Maqola raqami: 10

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1020>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/
KEYWORDS

korxonalar iqtisodiy salohiyati, statistik tahlil, regressiya tahlili, klaster tahlili, kichik biznes, iqtisodiy samaradorlik, YAIMdagi ulush, innovatsion texnologiyalar, iqtisodiy rivojlanish.

Ushbu maqolada korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholashning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida statistik tahlil, regressiya tahlili va klaster tahlili kabi metodlar yordamida korxonalar samaradorligini oshirish bo'yicha muhim xulosalar chiqarildi. Shuningdek, O'zbekistonda korxonalar salohiyatini oshirishga qaratilgan amaliy ishlar va takliflar bayon etilgan. Ushbu maqola iqtisodiyotni rivojlantirish va kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha ilmiy va amaliy asos yaratadi.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqobatbardosh bozor sharoitida korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Korxonalar iqtisodiy salohiyati ular faoliyatining barqarorligi va samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, bugungi kunda sanoat, xizmat ko'rsatish va boshqa iqtisodiy sohalarda raqobatni oshirish, resurslardan samarali foydalanish va korxonalar faoliyatini strategik boshqarish masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Statistik baholash usullari orqali korxonalar faoliyatining turi jihatlarini chuqur tahlil qilish, mavjud salohiyatni aniqlash va uni rivojlantirish yo'llarini belgilash imkoniyati yaratiladi. Ushbu jarayon korxonalarining moliyaviy ko'rsatkichlarini yaxshilash, ishlab chiqarish hajmini oshirish va iqtisodiy barqarorlikka erishish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, iqtisodiy salohiyatni baholashning statistik yondashuvlari nafaqat korxonalar faoliyatining amaldagi holatini aniqlash, balki uning rivojlanish istiqbollari belgilashda ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayon boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli ma'lumot bazasini shakllantiradi, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot doirasida korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholashning uslubiy asoslari, ularning ahamiyati va amaliy tatbiqiga oid masalalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, baholashning zamonaviy usullari va ularning korxonalar faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholash bo'yicha so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar iqtisodiy samaradorlikni oshirish va boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish uchun muhim nazariy va amaliy yondashuvlarni taklif qilmoqda.

Ayniqsa, oxirgi yillarda o'zbek va xalqaro olimlar tomonidan ushbu mavzuga bag'ishlangan bir qator muhim ilmiy izlanishlar amalga oshirildi.

G.Madraximova¹ ning "Sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni statistik baholashning yangi ushlublari" mavzusidagi tadqiqotida sanoat korxonalarining iqtisodiy ko'rsatkichlarini baholashda statistik regressiya va klaster tahlil usullarining ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Muallif iqtisodiy ma'lumotlarni statistik qayta ishlash orqali korxonalar samaradorligini oshirishga qaratilgan nazariy asoslarni ishlab chiqqan.

M.G'oziyev² tomonidan "Statistik usullar yordamida qurilish

korxonalarining moliyaviy barqarorligini baholash" mavzusida olib borilgan tadqiqotda qurilish sohasidagi korxonalar faoliyatini statistik yondashuvlar yordamida baholash usullari tahlil qilingan. Muallif korxonalar moliyaviy barqarorligini statistik ko'rsatkichlar yordamida aniqlash va ularni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqqan.

S.Kasimov³ ning "Xususiy sektor korxonalarining iqtisodiy salohiyatini rivojlantirishda statistik tahlilning o'rni" nomli maqolasida xususiy sektor korxonalarining iqtisodiy holatini yaxshilashda statistik ma'lumotlardan foydalanish samaradorligi haqida fikr yuritilgan. Muallif iqtisodiy salohiyatni baholash uchun zamonaviy statistik dasturlar va usullardan foydalanishni tavsiya qiladi.

R.Johnson⁴ "Korporativ moliyaviy tahlilning statistik usullaridagi yutuqlar" nomli tadqiqotda korxonalar moliyaviy ko'rsatkichlarini baholashda sun'iy intellekt va statistik modellashirishning ahamiyati yoritgan. Muallif korxonalar uchun maxsus ishlab chiqilgan statistik dasturiy ta'minot vositalarini joriy etishni taklif qilgan.

Yana bir olim, H.Lee⁵ "Korporativ samaradorlikni baholash uchun klaster tahlili" nomli tadqiqotda klaster tahlili orqali korxonalar guruhlash va ularning iqtisodiy salohiyatini tahlil qilish usullari ishlab chiqqan. Natijalar korxonalar faoliyatini strategik boshqarishda foydalanish uchun mos ekanligi ta'kidlangan.

Yuqorida keltirilgan tadqiqotlar korxonalar iqtisodiy salohiyatini baholashda statistik yondashuvlarning dolzarbligini yana bir bor isbotlab beradi. Ular, shuningdek, korxonalar faoliyatini samarali boshqarish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholash mavzusida tadqiqot olib borishda quyidagi metodlardan foydalanish rejalashtirilgan. Ushbu metodlar yordamida korxonalar iqtisodiy faoliyatini chuqur tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish imkoniyatini taqdim etadi.

Statistik tahlil metodi. Ushbu metod korxonalar faoliyatiga oid iqtisodiy ko'rsatkichlarni to'plash, tahlil qilish va qayta ishlashni o'z ichiga oladi. Statistik tahlil yordamida korxonalar moliyaviy holati, ishlab chiqarish hajmi va samaradorligi kabi ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Ushbu metod natijasida korxonalar faoliyatidagi ijobiy va salbiy tendensiyalar aniqlanadi hamda ularni bartaraf etish uchun takliflar ishlab chiqiladi.

Regressiya tahlili metodi. Regressiya tahlili orqali korxonaning iqtisodiy ko'rsatkichlariga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi bog'liqlik

¹ G.Madraximova. Sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni statistik baholashning yangi ushlublari. "Iqtisodiyot va tahlil" jurnali, 2023-yil, 5-son.

² M.G'oziyev. Statistik usullar yordamida qurilish korxonalarining moliyaviy barqarorligini baholash. "Statistika va iqtisodiyot" jurnali, 2023-yil, 3-son.

³ S.Kasimov. Xususiy sektor korxonalarining iqtisodiy salohiyatini rivojlantirishda statistik tahlilning o'rni. "Statistika va iqtisodiyot" jurnali, 2023-yil, 3-son.

⁴ R.Johnson. Advances in Statistical Methods for Corporate Financial Analysis. Journal of Financial Studies, 2023, Volume 48.

⁵ H.Lee. Cluster Analysis for Assessing Corporate Performance. International Journal of Statistics and Applications, 2023.

aniqlanadi. Ushbu metod yordamida korxonaning moliyaviy natijalari va resurslardan foydalanish samaradorligi o'rtasidagi munosabat o'rganiladi. Natijada, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydali bo'ladigan ishonchli modellarning yaratilishi ta'minlanadi.

Klaster tahlili metodi. Klaster tahlili korxonalarni iqtisodiy xususiyatlariga ko'ra guruhlash va ular o'rtasidagi o'xshashliklarni aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu metod yordamida korxonalar samaradorlik darajasi bo'yicha segmentlanadi, bu esa ularga mos strategik yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Natijalar korxonalar o'rtasidagi raqobatbardoshlikni oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi metodlar birgalikda ishlatilganda korxonalar iqtisodiy salohiyatini tahlil qilishda chuqur va keng qamrovli yondashuvni ta'minlaydi. Natijalar korxonalar iqtisodiy barqarorligini oshirish, samaradorlikni kuchaytirish va raqobatbardoshlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari. O'zbekiston Respublikasida korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholash bo'yicha bir qator tizimli ishlar olib borilmoqda. Ushbu faoliyat korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, ularning raqobatbardoshligini ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni kuchaytirishga yo'naltirilgan.

Raqamli iqtisodiyot uchun ma'lumotlar bazasini shakllantirish. So'nggi yillarda davlat tomonidan korxonalar faoliyatiga oid statistik ma'lumotlarni yig'ish, tizimlashtirish va tahlil qilish uchun zamonaviy raqamli platformalar joriy qilindi. Bu orqali korxonalar faoliyati haqida aniq va ishonchli ma'lumotlar olish imkoniyati kengaytirildi.

Korxonalar iqtisodiy ko'rsatkichlarini monitoring qilish. Davlat statistika qo'mitasi tomonidan korxonalar moliyaviy holati, ishlab chiqarish samaradorligi va bozor ulushi kabi asosiy

ko'rsatkichlarni muntazam monitoring qilish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Bu ma'lumotlar korxonalar salohiyatini baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Sun'iy intellekt va statistik modellarni joriy qilish. Statistik baholash jarayonlarida sun'iy intellekt va regressiya modellari kabi ilg'or texnologiyalar joriy qilinmoqda. Ushbu yondashuvlar korxonalar faoliyatining dolzarb masalalarini tezkorlik bilan aniqlash va samarali yechimlar taklif qilish imkonini beradi.

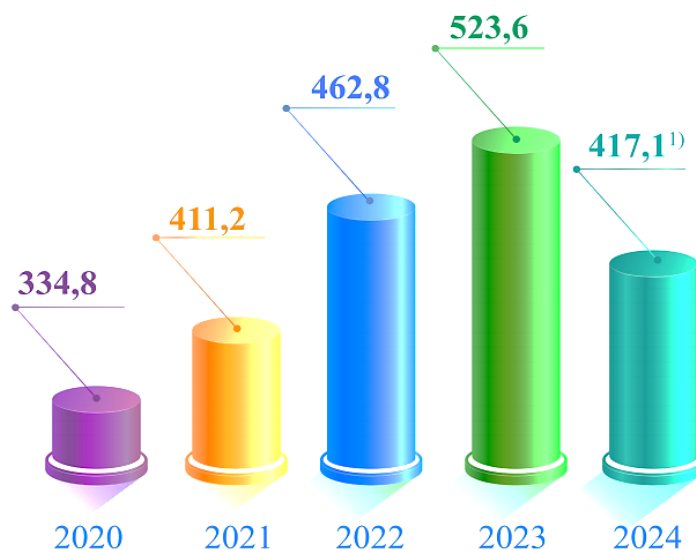
Hududiy korxonalar salohiyatini baholash. Hududiy korxonalar iqtisodiy salohiyatini o'rganish va tahlil qilish orqali ularning resurslardan foydalanish samaradorligi va investitsion imkoniyatlarini aniqlanmoqda. Ushbu faoliyat mahalliy darajada iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga qaratilgan.

Eksportga yo'naltirilgan korxonalar salohiyatini oshirish. Eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida iqtisodiy statistik ko'rsatkichlarni tahlil qilish va eksport salohiyatini oshirishga yo'naltirilgan dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu orqali mahalliy korxonalar jahon bozoriga chiqish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Yuqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlar korxonalar iqtisodiy salohiyatini oshirish, ularni strategik boshqarish va iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirish uchun mustahkam asos yaratmoqda. Ushbu ishlar nafaqat korxonalar, balki butun iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

2024-yilning 1-yanvar holatiga faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar va mikrofirmalar soni 417,1 mingtani tashkil etdi. Kichik tadbirkorlik subyektlarining soni har 1000 aholiga 14,0 birlikni tashkil qildi.

2023-yilning yanvar-dekabrda 86,0 mingta yangi kichik korxonalar va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) tashkil qilindi.

Faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar va mikrofirmalar soni dinamikasi, ming birlikda (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) 2020-2024-yillar I-yanvar holatiga⁶

Rasmda 2020-2024-yillar davomida faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar va mikrofirmalar sonining dinamikasi ko'rsatilgan. Bu statistik ma'lumot ming birlikda ifodalangan bo'lib, har yilda sezilarli o'zgarishlar kuzatilgan. 2020-yil: Faoliyat yuritayotgan korxonalar va mikrofirmalar soni 334,8 ming birlikni tashkil etgan. Bu davr O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha dastlabki qadamlar amalga oshirilayotgan davr bo'lgan. 2021-yil: Korxonalar soni 411,2 ming birlikka yetgan, bu esa 2020-yilga nisbatan 22,8% o'sishni anglatadi.

O'zgarishning asosiy sababi kichik biznesni rivojlantirishga qaratilgan imtiyozlar va kreditlash dasturlari bo'ldi. Xususan, davlat tomonidan subsidiya va grantlar ajratilishi korxonalar sonini

oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

2022-yil: Korxonalar soni 462,8 ming birlikni tashkil etgan, bu esa 2021-yilga nisbatan 12,5% o'sishni ko'rsatadi. Ushbu o'sish eksportga yo'naltirilgan kichik biznesni rivojlantirish strategiyasi, shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq. 2023-yil: Korxonalar soni 523,6 ming birlikka yetgan. Bu 2022-yilga nisbatan 13,1% o'sishni bildiradi. Mazkur davrda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash hamda xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan huquqiy va moliyaviy chora-tadbirlar joriy etilgan. Shu bilan birga, iqtisodiyotning diversifikatsiya qilinishi ham korxonalar sonining ko'payishiga olib kelgan.

2024-yil (prognoz): 417,1 ming birlik, bu esa 2023-yilga nisbatan

⁶ O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlik subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari. 2023 yil yanvar-dekabr. To'plam. www.stat.uz

20% pasayishni bildiradi. Ushbu pasayishning sababi sifatida iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi, kichik korxonalarining birlashishi yoki faoliyatni to'xtatishi keltirilishi mumkin. Shuningdek, moliyaviy inqirozlar yoki regulyatorlar tomonidan joriy etilgan yangi talablar korxonalarining qisqarishiga sabab bo'lgan bo'lishi ehtimoldan holi emas.

Fikrimizcha, o'zgarishlarning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

Ijoiy omillar: Davlat tomonidan berilgan soliq imtiyozlari va subsidiyalar. Kichik biznes uchun maxsus kreditlash dasturlarining kengayishi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash.

Salbiy omillar: 2024-yilda kutilayotgan pasayish iqtisodiy inqiroz yoki qattiq regulyator talablar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Korxonalarining bozor talablariga moslasha olmasligi, raqobatbardoshlikni yo'qotishi. Resurslar va moliyaviy qo'llab-quvvatlashning kamayishi.

Statistik ma'lumotlar kichik korxonalar va mikrofirmalar sonida umumiy o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda. Biroq 2024-yil uchun prognoz qiyinchiliklarni ko'rsatib, iqtisodiy muhitda ehtiyotkorlik bilan yondashishni talab qiladi. Ushbu o'zgarishlar davlat siyosati va korxonalarining o'z faoliyatini qayta ko'rib chiqishida muhim rol o'ynaydi.

Faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar va mikrofirmalarning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha soni, birlikda 2024-yilning I-yanvar holatiga⁷

Rasmda 2024-yilning 1-yanvar holatiga faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar va mikrofirmalarning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha soni ko'rsatilgan. Statistik ma'lumotlar turli sohalar bo'yicha korxonalar sonining taqsimotini aks ettiradi.

Savdo: 157 344 birlik. Bu ko'rsatkich kichik korxonalar va mikrofirmalar orasida eng yuqori ulushga ega ekanligini bildiradi. Savdo sohasidagi korxonalar sonining yuqoriligi ichki bozor talabini qondirish va iqtisodiy faollikning savdo sektori orqali amalga oshirilayotganini ko'rsatadi.

Sanoat: 68 564 birlik. Sanoat sektori kichik korxonalar orasida ikkinchi eng yuqori ulushga ega. Bu ko'rsatkich iqtisodiyotning sanoat tarmoqlarida kichik biznesning o'rni muhim ekanligini ko'rsatadi. Yangi ishlab chiqarish texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar sohadagi raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi: 37 178 birlik. Ushbu sektor qishloq hududlarida iqtisodiy faollikning oshayotganini va resurslardan samarali foydalanilayotganini ko'rsatadi. Bu sohada kichik korxonalar asosan oziq-ovqat yetishtirish va qayta ishlash bilan shug'ullanadi.

Qurilish: 34 272 birlik. Qurilish sektori kichik korxonalar soni

bo'yicha muhim o'rinni egallaydi. Bu qurilish bozoridagi faollik va infratuzilma loyihalarining kengayishidan dalolat beradi.

Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar: 28 183 birlik. Mehmonxona, restoran va ovqatlanish sohasidagi korxonalar kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasida sezilarli o'ringa ega ekanligini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, savdo sohasi kichik korxonalar uchun past start xarajatlari va yuqori talab tufayli eng ko'p tanlanadigan soha bo'lib qolmoqda.

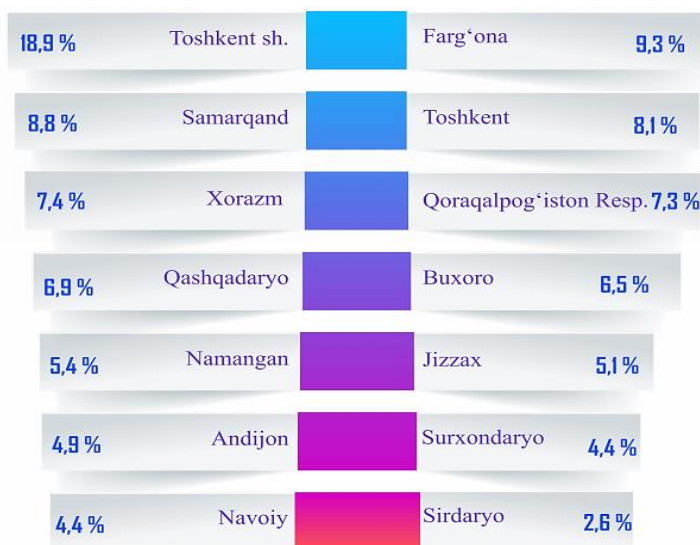
Sanoat tarmog'ida kichik korxonalar raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsiyalar orqali o'z ulushini oshirmoqda.

Qishloq hududlarida kichik biznesning rivojlanishi iqtisodiyotning diversifikatsiya qilinishida muhim rol o'ynamoqda.

Ushbu sektor iqtisodiy rivojlanish va infratuzilma takomillashtirilishida muhim ahamiyatga ega.

Turizm va xizmat ko'rsatish sohaslarida kichik korxonalar soni aholining talablariga mos ravishda oshmoqda.

Ushbu ma'lumotlar kichik biznesning turli iqtisodiy tarmoqlarda tutgan o'rnini ko'rsatadi va ushbu tarmoqlarni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha choralar zarurligini bildiradi.

2023-yilning yanvar-dekabrida hududlar bo'yicha yangi tashkil etilgan kichik korxonalar va mikrofirmalarning ulushi⁸

⁷ O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlik subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari. 2023 yil yanvar-dekabr. To'plam. www.stat.uz

⁸ O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlik subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari. 2023 yil yanvar-dekabr. To'plam. www.stat.uz

Rasmda 2023-yilning yanvar-dekabr davrida O'zbekiston hududlarida yangi tashkil etilgan kichik korxonalar va mikrofirmalarning ulushi ko'rsatilgan. Statistik ma'lumotlar hududlar bo'yicha kichik biznes rivojlanishining dinamikasini tahlil qilish imkoniyatini beradi.

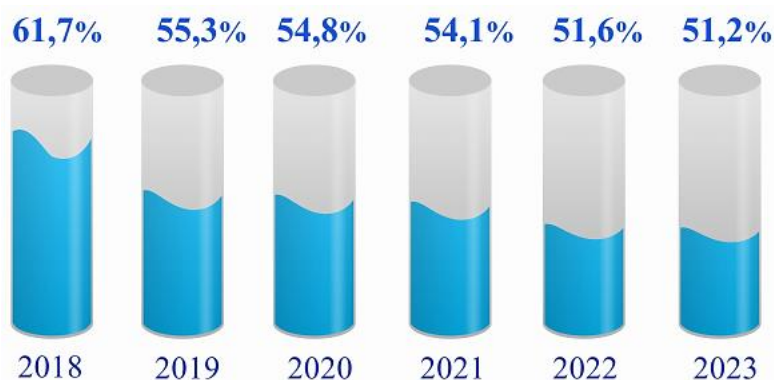
Toshkent shahri 18,9% ulush bilan yangi tashkil etilgan kichik korxonalar va mikrofirmalarning yetakchisi hisoblanadi. Bu hududda iqtisodiy faollikning yuqori bo'lishi, tadbirkorlik uchun yaratilgan qulay sharoitlar va infratuzilmaning rivojlanganligi ushbu ko'rsatkichni ta'minlagan. Farg'ona viloyati 9,3% ulush bilan ikkinchi o'rinda turadi. Samarqand (8,8%) va Toshkent viloyati (8,1%) ham tadbirkorlik rivojida sezilarli ulushga ega. Ushbu viloyatlarda qishloq xo'jaligi va savdo sektori tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda.

Xorazm va Qoraqalpog'iston Respublikasi hududlari mos ravishda 7,4% va 7,3% ulushga ega bo'lib, kichik biznesning o'sishi uchun mintaqaviy dasturlar muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Qashqadaryo (6,9%) va Buxoro (6,5%) viloyatlari qishloq

xo'jaligi va qurilish sohasidagi kichik biznes loyihalari orqali iqtisodiy faollikni oshirmoqda.

Namangan (5,4%) va Jizzax (5,1%) viloyatlarida kichik biznesning rivojlanishi investitsiya muhitining yaxshilanishi va davlat qo'llab-quvvatlash dasturlarining amalga oshirilishi bilan izohlanadi. Andijon va Surxondaryo viloyatlari mos ravishda 4,9% va 4,4% ulushga ega. Navoiy viloyati (4,4%) sanoat loyihalariga e'tibor qaratgan bo'lsa, Sirdaryo viloyati 2,6% ulush bilan kichik korxonalar va mikrofirmalarning rivojlanishida nisbatan past ko'rsatkichga ega.

Umuman olganda, hududlardagi farqlar tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy resurslar, infratuzilma va davlat siyosatining ta'sirini aks ettiradi. Toshkent shahri va yirik iqtisodiy markazlarning yetakchilik qilishi tadbirkorlik muhitining rivojlanganligi va ichki bozor talabining yuqori ekanligidan dalolat beradi. Shu bilan birga, past ulushga ega hududlarda tadbirkorlikni rag'batlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar zarurligi ko'rinadi.

Kichik tadbirkorlik subyektlarining YAIMdagi ulushi dinamikasi, 2018-2023 yillarning yanvar-dekabr oylarida

2018-2023-yillar oralig'ida kichik tadbirkorlik subyektlarining yalpi ichki mahsulot (YAIM)dagi ulushi sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. 2018-yilda ushbu ko'rsatkich 61,7% ni tashkil etgan bo'lsa, bu kichik biznesning iqtisodiyotdagi muhim o'rnini ko'rsatdi. Bu davrda kichik tadbirkorlik davlat tomonidan keng ko'lami qo'llab-quvvatlangan, bu esa uning YAIMdagi ulushining yuqori darajada saqlanishiga yordam bergan.

2019-yilda YAIMdagi ulush 55,3% ga pasaydi, bu iqtisodiy diversifikatsiya va yirik korxonalarining iqtisodiy faolligiga ko'proq e'tibor qaratilishi bilan izohlanadi. 2020-yilda esa COVID-19 pandemiyasi kichik biznes faoliyatiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatdi va ulush 54,8% ga tushdi. Pandemiya sharoitida ayrim tarmoqlarning ishlashi cheklangan va bu kichik biznesning iqtisodiy faoliyatini zaiflashtirgan.

2021-yilda YAIMdagi ulush 54,1% ga kamaydi. Pandemiya sharoitidagi tiklanish jarayoni boshlangan bo'lsa-da, iqtisodiyotning boshqa sektorlariga, xususan, yirik investitsion loyihalarga e'tibor qaratilishi kichik biznesning ulushiga ta'sir qildi. 2022-yilda bu ko'rsatkich 51,6% ni tashkil etdi, bu esa kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha choralar zarurligini ko'rsatadi. 2023-yilda esa YAIMdagi ulush 51,2% ga tushdi, bu kichik biznesning iqtisodiyotdagi nisbiy ulushining pasayishda davom etayotganidan dalolat beradi.

Ushbu pasayishning asosiy sabablari sifatida iqtisodiy diversifikatsiya, yirik sanoat loyihalarining hajmining oshishi va pandemiya sharoitida kichik biznesning qiyinchiliklarga moslasha olmaganligi qayd etilishi mumkin. Shu bilan birga, kichik biznesning YAIMdagi ulushini tiklash va oshirish uchun davlat tomonidan strategik qo'llab-quvvatlash choralarini talab etiladi. Innovatsiyalarni joriy etish, raqamli texnologiyalarni tatbiq etish, soliq imtiyozlarini kengaytirish va moliyaviy resurslardan foydalanishni osonlashtirish orqali kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlash mumkin. Ushbu choralar kichik tadbirkorlikni iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim omil sifatida qayta tiklashga yordam beradi.

Kichik korxonalar va mikrofirmalarning 2023-yilning IV choragida o'tkazilgan kuzatuv natijalariga ko'ra, joriy davrda iqtisodiy vaziyatini

qulay deb baholagan korxonalarining iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha eng ko'p ulushi savdoda 39,7% ni, xizmatlar sohasida 38,6% ni va qurilishda — 36,9% ni tashkil etdi.

Shuningdek, iqtisodiy vaziyatini qoniqarli deb baholagan korxonalarining eng ko'p ulushi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida — 57,6% ni, sanoatda — 55,6% ni va qurilishda 55,0% ni tashkil etdi.

Iqtisodiy vaziyatini qoniqarsiz deb baholagan korxonalarining eng ko'p ulushi sanoatda 8,6% ni, qurilishda — 8,1% ni va qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida — 7,9% ni tashkil etdi.

Xulosa va takliflar. Korxonalar iqtisodiy salohiyatini statistik baholash mavzusidagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, statistik usullardan samarali foydalanish korxonalarining faoliyatini yanada samarali boshqarish va rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar korxonalar samaradorligini oshirish, raqobatbardoshlikni mustahkamlash va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

O'zbekistonda korxonalar iqtisodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar o'z natijasini bermoqda. Ammo kichik va o'rta biznes subyektlarining YAIMdagi ulushi dinamikasida pasayish kuzatilayotganligi kichik biznesni yanada qo'llab-quvvatlash zaruratini ko'rsatadi. Shu munosabat bilan quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Innovatsion texnologiyalarni keng joriy qilish. Kichik va o'rta biznes subyektlariga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun davlat grantlari va subsidiyalarini kengaytirish zarur.

Soliq va moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish. Kichik biznes uchun soliq imtiyozlari va kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish talab etiladi.

Raqamlashtirish jarayonlarini rivojlantirish. Kichik korxonalar faoliyatini avtomatlashtirish va raqamli infratuzilmani joriy qilish bo'yicha dasturlarni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Eksport salohiyatini oshirish. Eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun moliyaviy yordam va xalqaro standartlarni joriy etish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

Hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash. Hududiy darajada kichik biznesni rivojlantirish va investitsiya kiritishni

rag'batlantirish maqsadida maxsus dasturlar ishlab chiqish lozim.

Shunday qilib, korxonalar iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning statistik tahlilini kuchaytirish orqali iqtisodiy o'sish va

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. 1991 yil 15 fevraldagi O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasidagi korxonalar to'g'risida"gi 229-XII-son qonuni

2. 2003 yil 11 dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Xususiy korxonalar to'g'risida"gi 558-II-son qonuni

3. 2022 yil 28 sentabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Korxonalar va tashkilotlarning yagona davlat registrini yuritish va uning asosida davlat xizmatini ko'rsatishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 539-son qarori

4. 2023 yil 1 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat ishtirokidagi korxonalarni isloh qilish jarayonlarini jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-83-son qarori

5. G. Madraximova. Sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni statistik baholashning yangi uslublari. "Iqtisodiyot va tahlil" jumali, 2023-yil, 5-son.

6. M. G'oziyev. Statistik usullar yordamida qurilish korxonalarining

barqarorlikni ta'minlash mumkin. Bu esa iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va aholining farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

moliyaviy barqarorligini baholash. "Statistika va iqtisodiyot" jurnali, 2023-yil, 3-son.

7. S. Kasimov. Xususiy sektor korxonalarining iqtisodiy salohiyatini rivojlantirishda statistik tahlilning o'imi. "Statistika va iqtisodiyot" jumali, 2023-yil, 3-son.

8. R. Johnson. Advances in Statistical Methods for Corporate Financial Analysis. Journal of Financial Studies, 2023, Volume 48.

9. H. Lee. Cluster Analysis for Assessing Corporate Performance. International Journal of Statistics and Applications, 2023.

10. O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlik subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari. 2023 yil yanvar-dekabr. To'plam. www.stat.uz

11. <https://lex.uz/ru/docs/-132219?otherlang=1>

12. <https://lex.uz/docs/-53877?ONDATE=01.01.2017%2010>

13. <https://www.lex.uz/ru/docs/-6212581?ONDATE=22.11.2023>

14. <https://lex.uz/docs/-6396140>

15. www.stat.uz